

ЕДИЦИЈА КЛАСИЦИ СВЕТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ, Џорџ Елиот

ВЕЛИКИ ГЕТСБИ, Скот Фицџералд

ПРВИ ЉУБАВНИК, Антон Чехов

ПОСЛЕДЊЕ СКРЕТАЊЕ ЗА БРУКЛИН, Хјуберт Селби

ЧЕТИРИ ТРАГЕДИЈЕ: РОМЕО И ЈУЛИЈА, ХАМЛЕТ,

МАГБЕТ, КРАЉ ЛИР, Вилијам Шекспир

ПРЕСУДА – САБРАНЕ ПРИПОВЕТКЕ, Франц Кафка

НА ПУТУ, Џек Керуак

ОШТРИЦА БРИЈАЧА, Сомерсет Мом

ДАМА С КАМЕЛИЈАМА, Александар Дима Син

ЧОВЕК БЕЗ ОСОБИНА, Роберт Музил

ЈАДИ МЛАДОГА ВЕРТЕРА, Јохан Волфганг Гете

СТАКЛЕНО ЗВОНО, Силвија Плат

ЈЕДНА СВАНОВА ЉУБАВ, Марсел Пруст

МРТВЕ ДУШЕ, Николај Гогољ

ТЕС ОД РОДА Д'ЕРБЕРВИЛА, Томас Харди

ПРОЦЕС, Франц Кафка

ЗЛОЧИН И КАЗНА, Фјодор Достојевски

СЛИКА ДОРИЈАНА ГРЕЈА, Оскар Вајлд

ИДИОТ, Фјодор Достојевски

МАЛЕ ЖЕНЕ / ДОБРЕ СУПРУГЕ, Луиза Меј Олкот

ОДАБРАНЕ ДРАМЕ: ЧОВЕК ЈЕ ЧОВЕК, ОПЕРА ЗА ТРИ
ГРОША, МАЈКА ХРАБРОСТ И ЊЕНА ДЕЦА, Бертолд Брехт

БОГОРОДИЧИНА ЦРКВА У ПАРИЗУ, Виктор Иго

ЗАПИСИ ИЗ ПОДЗЕМЉА, Фјодор Достојевски

ФРАНКЕНШТАЈН ИЛИ МОДЕРНИ ПРОМЕТЕЈ, Мери Шели

МАЈСТОР И МАРГАРИТА, Михаил Булгаков

АНА КАРЕЊИНА, Лав Толстој

МОБИ ДИК, Херман Мелвил

Фјодор
Достојевски

**БРАЋА
КАРАМАЗОВИ
I**

Превео
Милосав Бабовић

■ Laguna ■

ЛЕНТОУ

Наслов оригинала

Федор Михайлович Достоевский
БРАТЈА КАРАМАЗОВЫ

Copyright © овог издања 2020, ЛАГУНА
Copyright © овог издања 2020, ЛЕНТО

КЛАСИЦИ
СВЕТСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ

Књига бр. 29

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

Јован Попов: <i>Роман синџеза</i>	11
Од писца	41

ПРВИ ДЕО

Књига прва ПОВЕСТ ЈЕДНЕ ПОРОДИЦЕ

1. Фјодор Павлович Карамазов	47
2. Првог је сина отерао.	51
3. Други брак и друга деца.	54
4. Трећи син – Аљоша	61
5. Старци	70

Књига друга НЕУМЕСТАН СКУП

1. Стигли су у манастир	82
2. Стари пајак	87
3. Побожне жене	97
4. Маловерна дама	106

5. Нека буде, нека буде	114
6. Зашто живи такав човек!	124
7. Богослов каријерист	136
8. Скандал	145

Књига трећа
СЛАДОСТРАСНИЦИ

1. У лакејској соби	156
2. Лизавета Смрдљива	162
3. Исповест ватреног срца. У стиховима	167
4. Исповест ватреног срца. У анегдотама.	177
5. Исповест ватреног срца „главачке“	186
6. Смердјаков	195
7. Контроверза	201
8. Уз коњак.	207
9. Сладострасници	215
10. Обе заједно	222
11. Још један пропали углед.	235

ДРУГИ ДЕО

Књига четврта
КИДАЊА

1. Отац Ферापонт	247
2. Код оца.	258
3. Закачио се са ђацима	264
4. Код Хохлакових	269
5. Кидање у салону	276
6. Кидање у соби	289
7. На чистом ваздуху	298

Књига пета
PRO ET CONTRA

1. Веридба	311
2. Смердјаков са гитаром	323
3. Браћа се упознају.	331
4. Буна	342
5. Велики инквизитор	354
6. Засад још веома нејасна.	378
7. „С паметним човеком је занимљиво поразговарати“	391

Књига шеста
РУСКИ МОНАХ

1. Старац Зосима и његови гости	400
2. Из житија у Богу преминулог јеросхимонаха старца Зосиме, које је према његовим сопственим речима саставио Алексеј Фјодорович Карамазов	405
3. Из беседа и поука старца Зосиме	438

**БРАТА
КАРАМАЗОВИ**

Посвећује се

АНИ ГРИГОРЈЕВНОЈ ДОСТОЈЕВСКИ

*Заиста, заиста вам кажем: ако њшенично зрно ѡавши
на земљу не умре, онда осѡане једно; а ако умре – мноѡо
ће ѡлода донети.*

Јеванђеље по Јовану, XII, 24

Од писца

Почињући животопис јунака мога Алексеја Фјодоровича Карамазова, налазим се у извесној недоумици. Наиме, иако ја називам Алексеја Фјодоровича својим јунаком, ипак и сам знам да он уопште није неки велики човек, зато и предвиђам неминовна питања као што су ова: „По чему је значајан ваш Алексеј Фјодорович те сте га изабрали за свог јунака? Шта је он то урадио? Ко ме је и по чему познат? Зашто ја, читалац, треба да трошим време на изучавање података о његовом животу?“

Последње питање је најсудбоносије јер на њега могу одговорити само овако: „Можда ћете то сами видети из романа.“ Али ако прочитају роман и не виде и не сложе се да је мој Алексеј Фјодорович вредан пажње? Говорим овако зато што, нажалост, то слутим. За мене је он значајан, али веома сумњам да ли ћу успети да то докажем читаоцу. Проблем је у томе што је он у извесном смислу активист, али активист неодређен, недеklarисан. Уосталом, било би чудно у време као што је наше захтевати од људи да буду јасни. Једно је, можда, несумњиво: то је необичан човек, чак и чудак. Али необичност и чудаштво пре наносе штету него што дају право на пажњу, поготову када сви теже да обједине појединости и нађу било какав општи смисао у свеопштем бесмислу. А чудак је у већини случајева посебна појава и изузетак. Зар не?

Ако се ви не сложите са овом последњом тезом и одговорите: „Није тако“ или: „Није увек тако“, онда ће ме то можда и охрабрити у погледу значаја мог јунака Алексеја Фјодоровича. Јер не само да чудак „није увек“ посебна појава и изузетак већ, напротив, дешава се да управо он, можда, носи у себи језгро целине, а све остале људе његове епохе је неки замах ветра привремено од ње откинуо...

Уосталом, ја се не бих упуштао у ова веома незанимљива и нејасна објашњења и почео бих једноставно без предговора: ако се свиди, онда ће ионако прочитати; али невоља је у томе што је код мене један животопис, а два романа. Главни роман је други – активност мога јунака у наше време, управо у садашњем тренутку. А први роман се одиграо још пре тринаест година и готово и није роман, већ само један моменат из ране младости мог јунака. Без тог првог романа било ми је немогуће писати, зато што би много шта у другом роману постало неразумљиво. Али на тај начин се још више компликује моја основна тешкоћа: ако ја, наиме, сам биограф, сматрам да је за тако скромног и неодређеног јунака и један роман био сувишан, како ћу се онда појавити са два романа и чиме ћу објаснити такву своју претенциозност?

Губећи се у решавању ових питања одлучио сам да их оставим без икаквог решења. Разуме се, проницљиви читалац је већ одавно наслутио да од самог почетка томе тежим и само се љутио на мене што узалудно трошим празне речи и драгоцену време. На ово ћу већ одговорити прецизно: трошио сам жалове речи и драгоцену време пре свега из учтивости, а поред тога из лукавих побуда: „Ипак сам, значи, унапред на нешто упозорио.“ Уосталом, ја се чак радујем што се мој роман сам по себи поделио на две сторије и поред „суштинског јединства целине“; кад се упозна са првом сторијом, читалац ће већ сам оценити вреди ли да почне читати другу. Наравно, ништа не обавезује никога, свако може оставити књигу на другој страници прве сторије, решен да је више не отвара. Али има тако суптилних и тактичних читалаца који ће обавезно хтети

да дочитају до краја да се не би преварили у непристрасној оцени; такви су, на пример, сви руски критичари. Ето, пред таквима је ипак лакше на срцу: и поред све њихове акуратности и савесности, ипак им дајем сасвим оправдан предлог да прекину читање на првој епизоди романа. Ето, то је цео предговор. Потпуно се слажем да је сувишан, али пошто је већ написан, нека и остане.

А сада да пређемо на ствар.

ПРВИ ДЕО

КЊИГА ПРВА

ПОВЕСТ ЈЕДНЕ ПОРОДИЦЕ

1.

ФЈОДОР ПАВЛОВИЧ КАРАМАЗОВ

Алексеј Фјодорович Карамазов био је трећи син спахије нашег среза Фјодора Павловича Карамазова, тако познатог у своје време (па и сада га код нас још помињу) по трагичној и загонетној смрти његовој, која се десила равно пре тринаест година и о којој ћу говорити на одређеном месту. А сада ћу о том „спахији“ (како су га код нас називали, мада он целог свог века уопште није живео на свом поседу) рећи само то да је био чудан тип, који се, међутим, доста често сретa, управо тип човека не само лошег и развратног већ, поред тога, и смушеног, али ипак од оних сметењака који одлично умеју да сређују своје имовинске послове и, изгледа, само то и умеју.

Фјодор Павлович је, на пример, почео готово ни од чега, био је сасвим ситан поседник, трчкао је да руча за туђим столом, настојао да живи на туђем хлебу, међутим, у тренутку његове смрти нашло се код њега око сто хиљада рубаља готовог новца. Истовремено, он је ипак целог живота био и остао једна од најсмущенијих луда у целом нашем срезу.

Поновићу још: овде није у питању глупост, јер је већина тих луда доста паметна и лукава, већ управо смушеност, и то нека посебна, национална.

Женио се два пута и имао је три сина – најстаријег Дмитрија Фјодоровича од прве жене, а друга два, Ивана и Алексеја, од друге. Прва супруга Фјодора Павловича била је из доста богате и угледне породице племића Миусових, који су такође били спахије нашег среза. Како се заправо десило да се девојка са миразом, и још лепа, а поред тога сналажљива и паметна, какве нису ретке код нас у садашњем нараштају, а којих је било и у прошлости, могла удати за таквог ништавног „бедника“, како су га тада сви називали, нећу много објашњавати. Јер знао сам једну девојку, још у претпрошлом, „романтичарском“ поколењу, која је после неколико година загонетне љубави према једном господину, за кога се, уосталом, сасвим мирно увек могла удати, ипак завршила тако што је сама наизмишљала несавладиве сметње и једне олујне ноћи бацила се са високе обале, сличне литици, у доста дубоку и брзу реку и удавила се у њој само из личног каприса, и само зато да би личила на Шекспирову Офелију; и чак се може рећи: да та литица, коју је она одавно запазила и заволела, није била тако живописна, већ да је на њеном месту била само прозаична равна обала, можда се самоубиство уопште не би десило. Овај догађај је истинит и можемо мислити да је у нашем руском животу и животу две или три последње генерације било доста таквих или њему сличних збивања.

Слично овоме и поступак Аделаиде Ивановне Миусове био је, несумњиво, одјек туђих утицаја а такође и гнева заробљене мисли. Она је, можда, пожелела да изрази женску самосталност, да устане против друштвених услова, против деспотизма своје родбине и породице, а услужна фантазија уверила ју је, претпоставимо, само за тренутак, да је Фјодор Павлович, и поред свог звања готована, ипак један од најсмелијих и најјироничнијих људи те епохе, прелазне ка свему бољем, док је он био само зли комедијаш и ништа више. Пикантност се

састојала још и у томе што се ствар завршила отмицом, а то је веома примамило Аделаиду Ивановну. Фјодор Павлович је, међутим, чак и својим социјалним положајем био тада сасвим припремљен за такве авантуре јер је страсно желео да оствари каријеру на било који начин; а прилепити се доброј породици и узети мираз било је веома примамљиво. Што се тиче узајамне љубави, ње, изгледа, уопште није било – ни код девојке нити са његове стране, и поред лепоте Аделаиде Ивановне. Тако је овај случај био посебан у животу Фјодора Павловича, најсладостраснијег човека, који је целог свог века за трен ока био спреман да се залепи уз сваку сукњу, само ако би га позвала. Међутим, једино ова жена, у погледу страсти, није изазвала у њему никакав посебан утисак.

Аделаида Ивановна је одмах после отмице брзо увидела да свог мужа само презире и ништа више. Тако су се последице брака необично брзо испољиле. И поред тога што се породица доста брзо помирила са отмицом и дала мираз бегуници, међу супрузима је почео крајње неуредан живот, са вечитим сценама. Причали су да је млада супруга у томе показивала неупоредиво више племенитости и узвишености него Фјодор Павлович, који је, као што је сада познато, одмах тада здипио од ње сав њен новац, око двадесет пет хиљада, тек што их је добила, и отада су те хиљадице за њу потпуно нестале без трага. А село и доста лепу кућу у граду, које је такође добила у мираз, он се дуго и свом снагом трудио да преведе на своје име помоћу одговарајуће махинације, и сигурно би то остварио већ и због самог презира и одвратности које је стално изазивао код своје супруге својим бестидним уцењивањима и мољакањима, и због њеног душевног замора, само да га се ослободи. Али, на срећу, умешала се породица Аделаиде Ивановне и спречила пљачкаша. Поуздано се зна да је међу супрузима често долазило до туче, али, према казивању, није тукао Фјодор Павлович, већ Аделаида Ивановна, ватрена дама, смела, тамнопута, нетолерантна жена, којој је природа подарила изузетну физичку снагу. Најзад је напустила кућу

и побегла од Фјодора Павловича са једним богословом-наставником, пуким сиромасом, и оставила на врату Фјодору Павловичу трогодишњег Митју. Фјодор Павлович је одмах створио у кући читав харем и приређивао разуздане пијанке, а у паузама је путовао готово по целој губернији и плачући се жалио свима и сваком на одбеглу Аделаиду Ивановну и причао такве појединости које је велика срамота да супруг саопштава о свом брачном животу. Што је главно, њему као да је било пријатно, и чак као да му је ласкало, да пред свима изиграва смешну улогу увређеног супруга и да, чак улепшавајући, сликовито описује појединости своје увреде. „Човек би помислио да сте ви, Фјодоре Павловичу, добили неки чин, тако сте задовољни и поред све ваше жалости“, говорили су му исмевачи. А многи су чак додавали да је њему мило што може да се појави у обновљеном виду комедијаша и да хитично, ради већег смеха, глуми да не примећује свој смешни положај. Уосталом, ко зна, можда је све то код њега било и наивно. Најзад му је успело да открије трагове своје одбегле жене. Она се јадница нашла у Петрограду, куда је отишла са својим богословом и где се коначно предала животу потпуно еманциповане жене. Фјодор Павлович се одмах узнемирио и почео се спремати да отпутује у Петроград – зашто? – то, наравно, ни сам није знао. Доиста, он би, можда, тада и отпутовао; али када је донео такву одлуку, одмах је сматрао да има посебно право, ради охрабрења пред пут, да поново почне са необузданим пијанчењем.

И управо у то време породица његове супруге је примила вест о њеној смрти у Петрограду. Она је умрла некако изненада, на некој мансарди, по неким информацијама – од тифуса, а по другим, наводно – од глади. Фјодор Павлович је пијан сазнао са смрт своје жене; кажу да је потрчао улицом и почео да виче од радости, дижући руке ка небу: „Ниње отпушчајеш“, а други причају да је плакао и ридео као мало дете, и то тако да је, кажу, жалосно било гледати га и поред све одвратности према њему. Врло је вероватно да је било и једно

и друго, наиме, да се и радовао свом ослобођењу и плакао за ослободитељком – истовремено. У већини случајева људи су, чак и злочинци, много наивнији и простодушнији него што ми о њима мислимо. И ми сами такође.

2.

ПРВОГ ЈЕ СИНА ОТЕРАО

Наравно, није тешко замислити какав је васпитач и отац могао бити овакав човек. Њему се као оцу десило управо оно што се морало десити, он је потпуно и коначно напустио своје дете, које му је родила Аделаида Ивановна, само не из мржње према њему или због увређених супружанских осећања, већ једноставно зато што га је сасвим заборавио. Док је он свима досађивао својим сузама и јадањима, а своју кућу претварао у јазбину разврата, о трогодишњем Митји се бринуо верни слуга Карамазовљева дома Григориј, и да се он тада није о њему побринуо, можда не би имао ко да детету промени кошуљицу. Јер десило се да је и родбина по мајци у прво време некако заборавила на дете. Његов деда, то јест господин Миусов, отац Аделаиде Ивановне, тада већ није био жив; његова обудовела супруга, Митјина бака, преселила се у Москву и много је боловала, сестре материне се поудавале, тако је Митја готово целу годину остао код слуге Григорија и живео код њега у кући за слуге. Уосталом, да га се татица и сетио (јер, у ствари, није могао не знати да он постоји), и он би га послао поново у кућу за слуге јер би му дете ипак сметало у његовим оргијама. Али десило се да се из Париза вратио брат од стрица покојне Аделаиде Ивановне Петар Александрович Миусов, који је касније много година без прекида провео у иностранству, тада још врло млад човек, али изузетан човек међу Миусовима, просвећени Петрограђанин, навикао на иностранство и целог свог века европејац, а крајем живота либерал четрдесетих и педесетих година. У току

своје каријере одржавао је везе са многим најпрогресивнијим људима своје епохе, и у Русији и у иностранству, познавао је лично Прудона и Бакуњина, и посебно је волео да се сећа и прича, већ пред крај својих путовања по свету, о три дана фебруарске париске револуције 1848. године, алудирајући да је, наводно, и он лично учествовао у њој, на барикадама. То је била једна од најрадоснијих успомена из његове младости. Био је независан, имао је имање од око хиљаду душа¹, по ранијој процени. Његово дивно имање налазило се одмах на излазу из нашег градића и граничило се са поседом нашег знаменитог манастира, са којим је Петар Александрович још у младости, чим је добио наследство, одмах почео бескрајну парницу због права на неки риболов у реци или сечу шуме, не знам сигурно, али да отпочне парницу са „клерикалцима“ сматрао је својом грађанском дужношћу просвећеног човека.

Када је чуо све шта је било са Аделаидом Ивановном коју је, наравно, памтио, и некада чак запазио, и када је сазнао да је после ње остао Митја, Миусов се умешао у ту ствар, и поред свег својег младалачког гнева и презира према Фјодору Павловичу. Тада се први пут срео и упознао са Фјодором Павловичем. Отворено му је казао да би желео да преузме обавезу васпитања детета. Дуго је касније причао, као о карактеристичној особини, о томе да је Фјодор Павлович, када се повео разговор о Митји, извесно време изгледао као човек који уопште не схвата о каквом је детету реч и као да се зачудио што негде у кући има малог сина. Ако је у причи Петра Александровича и могло бити претеривања, ипак је морало бити и нешто слично истини. Јер Фјодор Павлович је заиста целог живота волео да се претвара, да одједном одигра пред вама неку неочекивану улогу, и, што је главно, понекад без икакве потребе, чак на своју очевидну штету, као, на пример, у поменутом случају. Та особина је, уосталом, својствена не само Фјодору Павловичу већ многим људима, чак и веома

¹ У феудалној Русији вредност поседа се мерила према броју кметова, „душа“. (Прим. прев.)

паметним. Петар Александрович се предано заузео за ствар и чак је био одређен (заједно са Фјодором Павловичем) за старатеља детету, зато што је ипак после мајке остало мало имање – кућа и посед. Митја се доиста преселио код тог ујака, али овај није имао своје породице и чим је средио и обезбедио новчане приходе од својих имања, одмах је пожурио у Париз на дуже време, дете је поверио једној својој даљој тетки, московској госпођи. Десило се да је и он, када се настанио и одомаћио у Паризу, заборавио дете, особито када је почела фебруарска револуција, која га је толико задивила и коју није могао заборавити целог живота. А московска госпођа је умрла и Митја је прешао код једне њене удате кћери. Изгледа да је касније и четврти пут променио гнездо. О томе ја сада нећу опширно говорити, утолико пре што ћу морати још много да приповедам о првенцу Фјодора Павловича, а сада ћу се ограничити на најнеопходније информације о њему, без којих не могу ни почети роман.

Прво, тај Дмитриј Фјодорович био је једини од тројице синова Фјодора Павловича који је растао са уверењем да ипак има неко имање и да ће бити независан када постане пунолетан. Дечаштво и младост прошли су му неуредно: гимназију није завршио, затим је ступио у једну војну школу, касније се нашао на Кавказу, постао официр, тукао се у двобоју, био ражалован, поново је добио официрски чин, много је лумповоа и трошио релативно много новаца. Новац је почео добијати од оца тек кад је постао пунолетан, а до тада је много узимао на зајам. Оца свог Фјодора Павловича упознао је и видео први пут тек после пунолетства, када је нарочито допутовао у наше место да се објасни с њим око свог имања. Изгледа да му се родитељ ни тада није свидео; остао је код њега кратко време и убрзо отпутовао; успео је само да добије од њега извесну суму и да се договори с њим о даљем примању прихода од имања, о коме овог пута од Фјодора Павловича није дознао (значајан податак) ни колико прихода доноси, ни колико вреди. Фјодор Павлович је тада приметно, одмах (и то треба запамтити), да

Митја има о свом имању предимензионирану и нетачну представу. Фјодор Павлович је био тиме веома задовољан, имајући у виду своје посебне рачуне. Само је закључио да је младић лакомислен, необуздан, страствен, нестрпљив, пијаница, коме само треба да нешто привремено добије и он ће се, наравно, на кратко време, али одмах умирити. Ето то је Фјодор Павлович и почео злоупотребљавати, наиме почео је да се раскусурава са сином малим свотама сличним милостињи, повременим новчаним пошилкама, и на крају је испало тако да се, када је Митја после једно четири године, изгубивши стрпљење, други пут допутовао у наш град да коначно рашчисти послове са родитељем, одједном, на његово највеће запрепашћење, показало да он нема више ништа, да је чак тешко и израчунати, да је он од Фјодора Павловича већ добио суму новца колико вреди његово имање и да му је, можда, чак и дужан; да у складу с тим и тим уговорима које је тада и тада желео да закључи, он нема права да тражи ништа више и тако даље, и тако даље. Младић је био запањен, посумњао је да је то превара, неистина, разбеснео се и као да је померио памећу. Та је околност и довела до катастрофе чије излагање и представља предмет мог првог, уводног, романа или, боље рећи, његову спољашњу страну. Али пре него што пређем на тај роман, потребно је да испричам и о осталој двојници синова Фјодора Павловича, о Митјиној браћи, и да објасним откуда они.

3.

ДРУГИ БРАК И ДРУГА ДЕЦА

Када се ослободио четворогодишњег Митје, Фјодор Павлович се врло брзо после тога оженио други пут. Тај други брак је трајао око осам година. Другу своју супругу, такође веома младу особу, Софију Ивановну довео је из друге губерније у коју је путовао због једног ситног предузимачког посла у друштву са неким Јеврејчићем. Иако је пио и лумповао, правиво

скандале, Фјодор Павлович никада није престајао да се бави пласирањем свог капитала и обављао је своје послове увек успешно, мада, наравно, готово увек и подло. Софија Ивановна је била „сирота“, од детињства без икога свог, кћерка неког јадног ђакона, одрасла у богатој кући своје добротворке, васпитачице и мучитељке, познате старе генералице, удовице генерала Ворохова. Појединости не знам, али сам чуо само то да су, наводно, васпитаницу – кротку, покорну, благе нарави – једном скинули из омче, коју је окачила о клин у остави, толико јој је било тешко да подноси самовољу и вечне прекоре те старице, која, очевидно, није била зла, али је била неподношљиви деспот услед паразитског живота. Фјодор Павлович ју је запросио; распитали су се о њему и отерали га, и тада је он поново, као и приликом прве женидбе, предложио сиротици да је кришом одведе. Веома је, веома могуће да ни она нипошто не би пошла за њега да је благовремено дознала о њему више појединости. Али ствар се догађала у другој губернији; а и шта је могла да схвати шеснаестогодишња девојчица, сем то да је боље и у реку скочити него остати код добротворке. Тако је јадница добротворку заменила добротвором. Овог пута Фјодор Павлович није добио ни гроша, зато што се генералица наљутила и ништа није дала, а поред тога их је обоје проклела; али овог пута он се није ни надао да ће нешто добити, већ га је примамила ретка лепота невине девојчице, а што је главно – њен невини изглед, који је фрапирао њега сладострасника и до сада порочног љубитеља само грубе женске лепоте. „Мене су тада те невинне очице као бритва по души посекле“, говорио је касније, кикоћући се одвратно по свом обичају. Уосталом, у развратног човека и то је могло бити само сладострасна похота.

Пошто није добио никакав мираз, Фјодор Павлович се није устручавао према супрузи и, користећи се тиме што је она, такорећи, пред њим „крива“ и што ју је готово „омче спасао“, поред тога, користећи се њеном феноменалном смиреношћу и покорношћу, погазио је чак и најобичнију брачну

пристојност. У кућу, ту пред законитом женом, долазиле су неморалне жене и приређивале су се оргије. Као карактеристичан податак казаћу да је слуга Григориј, туробан, глуп и тврдоглав резонер, који је мрзео прву госпођу Аделаиду Ивановну, овог пута стао на страну нове госпође, штитио је и због ње се свађао са Фјодором Павловичем готово на недозвољен начин за слугу, а једанпут је чак силом растерао све окупљене бестиднице и растурио оргију. Касније се несрећна, од самог детињства заплашена млада жена разболела од неке нервне женске болести, која се срета чешће код простог света – у сељанки, које због те болести називају *кликуше*. Од те болести, коју прате страшни хистерични напади, болесница је повремено чак лудела. Ипак је родила Фјодору Павловичу два сина, Ивана и Алексеја, првог у првој години брака, а другог три године касније. Када је умрла, малом Алексеју је била четврта година, и, мада је то чудно, ипак ја знам да је мати запамтио за цео живот, наравно као кроз сан.

После њене смрти обојици дечака се десило потпуно исто што и првом, Митји: отац их је сасвим напустио и заборавио, па су доспели оном истом Григорију и такође у кућу за слуге. У кући за слуге их је и нашла стара настрана генералица, добротворка и васпитачица њихове мајке. Она је још била жива и све време, свих осам година, није могла заборавити увреду коју су јој нанели. О животу своје Софије она је у току свих осам година добијала испод руке најпоузданија обавештења и кад је чула како је болесна и у каквом разврату и скандалима живи, два-три пута је довикнула својим девојкама, које су живеле од њене милости: „Тако јој и треба, то ју је Бог казнио за њену незахвалност.“

Тачно три месеца после смрти Софије Ивановне, генералица је неочекивано дошла у наш град, право у стан Фјодора Павловича, и остала је у граду свега око пола сата, али је много урадила. Било је вече. Фјодор Павлович, кога она у току свих осам година није видела, појавио се пред њом поднапит. Прича се да му је она, чим га је угледала, без икаквог објашњења

опалила два добра шамара, који су звонко одјекнули, и трипут га повукла за косу одозго надоле, а затим се без речи упутила у кућу за слуге, ка двојици дечака. Кад је приметила, на први поглед, да су неумивени и у прљавом рубљу, одмах је опалила шамар и Григорију и казала му да обоје деце води са собом, затим их је извела у чему су били, умотала их пледом, сместила у кочију и одвела у свој град. Григориј је отрпео тај шамар као одани роб, није изговорио ни грубу реч, и када је пратио стару госпођу до кочија, онда је, клањајући јој се до појаса, сугестивно казао да ће јој „за сирочад Бог платити“. „А ти си ипак клипан!“, довикнула му је генералица одлазећи.

Кад је размислио о целој ствари, Фјодор Павлович је закључио да је све добро и у формалном пристанку да се деца васпитавају код генералице није одбио ниједан услов. А о шамарима које је добио сам је ишао и причао по целом граду.

Десио се тако да је и генералица ускоро после тога умрла, али је ипак у тестаменту обојици дечака оставила по хиљаду рубаља „за њихово школовање и да се сав тај новац обавезно на њих потроши, али тако да буде довољно до њиховог пунолетства, зато што је за такву децу и тако мала сума сасвим довољна, а ако неко жели, нека сам одрешу кесу“ и тако даље. Ја лично тестаменат нисам читао, али сам чуо да је управо нешто слично, чудно, исувише оригинално било написано. Међутим, главни наследник старе генералице био је поштен човек, представник племства те губерније Јефим Петрович Поленов. Кореспондирајући са Фјодором Павловичем, одмах је наслутио да од њега неће искамчити новац за васпитање његове деце, мада овај никада није отворено одбијао захтеве, већ је увек у таквим случајевима одуговлачио, понекад чак изливајући дубоку емотивност. Поленов се лично ангажовао за сирочад и посебно заволео млађег, Алексеја, те је овај дуго живео у његовој породици. Молим читаоца да ово запамти од самог почетка. И ако су ови младићи имали да буду неком доживотно захвални за своје васпитање и образовање, онда је то управо Јефим Петрович, веома племенит и хуман човек,

један од оних људи који се ретко срастају. Он је сачувао малишанима недирнуте њихове хиљаде рубаља које им је оставила генералица, те су оне до њиховог пунолетства са каматама порасле свака до две хиљаде, а васпитавао их је својим новцем и, наравно, потрошио је много више од хиљаде на сваког. Нећу се сада упуштати у детаљно причање о њиховом детињству, већ ћу само означити битне околности. Уосталом, о старијем, Ивану, могу рећи само то да је растао као невесео и затворен у себе дечак; истина, није био бојажљив, али као да је још од десет година схватио да расту у туђој породици, од туђе милости и да је њихов отац такав човек о коме је чак срамота говорити, и тако даље. Тај дечак је веома брзо, готово у детињству, како су бар причали, почео да показује неке необичне и сјајне способности за учење. Не знам тачно, али се некако тако десило да се са породицом Јефима Петровича растао већ у тринаестој години и прешао у једну московску гимназију, а становао је и хранио се код неког искусног и тада познатог педагога, друга из детињства Јефима Петровича. Иван је касније причао да се све десило, тако рећи, од „усхићења према добрим делима“ Јефима Петровича, кога је занела идеја да дечак генијалних способности мора да се васпитава код генијалног педагога. Истина, ни Јефим Петрович ни генијални педагог нису били живи када је млади Иван завршио гимназију и уписао се на факултет.

Пошто је Јефим Петрович лоше уредио ствар са тестаментом и пошто је примање новаца, које је завештала деци настрана генералица, са каматом нараслог од хиљаде на две, одуговлачено због разних и код нас сасвим неизбежних формалности и одгађања, младић је прве две године студија живео врло тешко јер је морао да за све то време сам себе издржава и да студира. Треба обратити пажњу на то да он чак није хтео ни да покуша да се дописује са оцем, можда од гордости или од презира према њему, а можда услед хладног и трезвеног размишљања које му је говорило да од татице никакву озбиљну подршку неће добити. Али било како било, младић се није

нимало збунио, већ је нашао посао – у почетку часове за које је добијао по двадесет копејки, а затим је трчао по редакцијама листова и нудио чланчиће од десетак редака о уличним збивањима, са потписом „Очевидац“. Кажу да су ти чланчићи били увек занимљиво и пикантно састављени, зато су били брзо прихваћени и младић је већ самим тим показао сву своју практичну и интелектуалну надмоћ над оним многобројним, вечно сиромашним и несрећним делом наше студентске омладине оба пола који обично у престоницама од зоре до мрака обија прагове разних листова и часописа, не умејући ништа боље да измисли сем да вечито понавља једну исту молбу – да преводи са француског или да преписује. Када је стекао познанства у редакцијама, Иван Фјодорович ни касније није кидао везе с њима и последњих година својих студија почео је објављивати веома даровите рецензије о књигама разне специјалне тематике и тако је чак постао познат у књижевним круговима. Истина, тек у последње време успео је да обрати на себе посебну пажњу много ширег круга читалаца, тако да су га тада многи одједном запазили и запамтили.

То је био доста занимљив случај. Пошто је већ завршио студије, и спремајући се да са своје две хиљаде отпутује у иностранство, Иван Фјодорович је у једном од већих листова неочекивано објавио необичан чланак, који је скренуо на себе пажњу чак и нестручњака, а што је главно, о проблематици која му је очевидно била непозната зато што је завршио студије природних наука. Чланак је био написан о питању црквеног суда, о којем се тада свуда расправљало. Анализирајући нека већ изложена мишљења о том питању, он је изнео и своје лично схватање. Основни значај чланка био је у тону излагања и изванредном, неочекиваном закључку. Тада су многи теолози сматрали да је аутор несумњиво њихов човек. И одједном су напоредо с њима почели да му аплаудирају не само људи демократских уверења већ и атеисти. Најзад су неки инвентивни људи закључили да је цео чланак само дрска фарса и подсмех. Спомињем овај случај нарочито зато што је овај чланак у своје

време доспео и у наш приградски знаменити манастир, где су се уопште интересовали за покренуто питање о црквеном суду – доспео и изазвао крајњу недоумицу. А кад су сазнали ауторово име, заинтересовало их је и то што је рођен у њиховом граду и син „управо оног Фјодора Павловича“. А тада се одједном, управо у то време, појавио код нас и сам писац.

Зашто је тада допутовао к нама Иван Фјодорович – сећам се да сам и тада постављао себи то питање и скоро са извесним неспокојством. Тај тако судбоносни долазак, који је био узрок толиким последицама, за мене је дуго касније, готово увек, остао нејасан. Уопште говорећи, било је чудно што је тако учен младић, тако поносан и обазрив наизглед, одједном дошао у тако одвратну кућу, таквом оцу, који га је целог живота игнорисао, није хтео да зна за њега нити га се сећао и који се, мада, наравно, нипошто и ни у ком случају не би дао новац када би син затражио, ипак целог века бојао да ће синови Иван и Алексеј такође једном доћи и затражити новац. И ето, младић се настанио у кући свог оца, живи с њим месец-два дана и саживели су се да не може бити боље.

Ово последње је нарочито зачудило не само мене него и многе друге. Петар Александрович Миусов, о коме сам већ раније говорио, далеки рођак Фјодора Павловича по првој жени, задесио се тада поново код нас, на свом приградском имању, изволео је допутовати из Париза, у коме се коначно настанио. Сећам се, управо се он највише чудило када се упознао са младићем, који га је изузетно заинтересовао и са којим се са болом у души понекад такмичио у знању. „Он је охол, говорио нам је тада Миусов о њему, увек ће зарадити себи копејку, и сада има новаца за пут у иностранство, шта онда тражи овде? Свима је било јасно да није допутовао оцу ради новаца, зато што му га отац ни у ком случају неће дати. Да пије и оргија није волео, међутим, старац никако није могао без њега, тако су се саживели!“ То је била истина; младић је чак имао осетан утицај на старца и овај га је готово почео понекад да слуша, мада је био необично и понекад пакосно својеглав; чак је почео да се понекад понаша пристојније...